

УДК 94(477)"1925/1929"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.22>

БЕЗПАРТІЙНІ СЕЛЯНСЬКІ КОНФЕРЕНЦІЇ ЯК СПРОБА СПРОТИВУ ТОТАЛІТАРИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 20-Х РР. ХХ СТ.

Очеретяний Владислав,

аспірант кафедри історії і культури України
та спеціальних історичних дисциплін
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: 0000-0002-0360-7532

У статті розглядаються питання проведення в українському селі другої половини 20-х рр. ХХ ст. безпартійних селянських конференцій. Автори доводять, що ці конференції стали своєрідною спробою спротиву тоталітаризму. Констатується, що на цих безпартійних селянських конференціях набули яскравого вираження інтереси українського селянства, які в принципі не відповідали більшовицьким задумам. Проте реальна загроза втратити владні позиції штовхала нову владу шукати шляхів примирення. Більшовики, використовуючи найрізноманітніші спроби перетягти більшість селянства на свій бік, використовували не лише економічні важелі впливу, але й намагались вирішити це питання в ідеологічний, пропагандистський спосіб. Більшовицька ідея організації безпартійних селянських конференцій була однією зі спроб імітації демократії зі сторони радянського режиму.

В статті на основі аналізу звітів за результатами проведення селянських конференцій подається реальне, в тому числі й негативне, ставлення населення до політики радянської влади на селі. На середину 1920-х років, коли перший період непу сприяв лібералізації суспільно-політичних та соціально-економічних відносин в українському селі, протестний характер селянських безпартійних конференцій відійшов на другий план. Проте процес «закручування гайок» щодо селянства, яке почало «випадати» з-під контролю радянського режиму, знову активізував зростання соціально-політичної активності селян. Цьому є логічне пояснення. Успіхи в зерновиробництві як основна стаття доходів селянських господарств сприяли їх економічному зміцненню, але водночас з поліпшенням економічного становища селян радянська влада посилювала і фінансовий тиск на них, причому в розрізі форсування індустріалізації з 1925 р. Цей економічно не обґрунтований тиск почав набувати вочевидь викривлених форм. На безпартійних селянських конференціях трудове селянство виступало не за знищення радянської влади, а за те, щоб вона визнала свої помилки, щоб трудових середняків не вважали куркулями, а ледарів змушували працювати та багато іншого. В статті доводиться, що низка командно-адміністративних заходів радянського режиму в другій половині 20-х рр. ХХ ст., зокрема й надзвичайних, призвела до зовнішнього придушення селянства, несприйняття яким як радянських методів ведення сільського господарства, так і ставлення режиму до села, далекого від традиційного селянського укладу, перейшло в розряд моральної непокори.

Ключові слова: українське селянство, зерновиробництво, радянський режим, сільське господарство.

Ocheretianyi Vladyslav. Non-partisan peasants' conferences as an attempt to resist totalitarianism in Ukrainian villages of the second half of 20-ies of XX century

The article considers the issues of holding non-partisan peasant conferences in the Ukrainian village of the second half of the 1920s. The authors argue that these conferences were a kind of attempt to resist totalitarianism. It is stated that at these non-partisan peasant conferences the interests of the Ukrainian peasantry, which in principle did not correspond to the Bolshevik plans, were clearly expressed. However, the real threat of losing power pushed the new government to seek ways of reconciliation. The Bolsheviks, using various attempts to draw the majority of the peasantry to their side, not only used economic levers of influence, but also tried to resolve this issue in an ideological, propagandistic way. The Bolshevik idea of organizing non-partisan peasant conferences was one of the attempts to imitate democracy on the part of the Soviet regime.

The article, based on the analysis of archival materials of reports on the results of peasant conferences, presents the real, including negative, attitude of the population to the policy of the Soviet government in the countryside. By the mid-1920s, when the first period of the NEP had contributed to the liberalization of socio-political and socio-economic relations in the Ukrainian village, the protest nature of peasant non-partisan conferences receded into the background. However, the process of "tightening the screws" on the peasantry, which began to "fall out" of the control of the Soviet regime, again intensified the growth of socio-political activity of peasants. There is a logical explanation for this. Successes in grain production as the main source of income for peasant farms contributed to their economic strengthening, but at the same time with the improvement of the economic situation of peasants, the Soviet government increased financial pressure on them, moreover in the context of industrialization since 1925. This economically unjustified pressure began to acquire obviously distorted forms. At non-partisan peasant conferences, the working peasantry did not advocate the annihilation of Soviet power, but that it should admit its mistakes, that middle peasants should not be considered kulaks, and lazy people should be forced to work and much more. The article argues that a number of command-and-control measures

of the Soviet regime in the second half of the 1920s, including emergencies, led to external repression of the peasantry, and his rejection of both Soviet methods of agriculture and the regime's attitude toward the village, far from the traditional peasant way of life, passed into the category of moral disobedience.

Key words: *Ukrainian peasantry, grain production, Soviet regime, agriculture.*

З 1925 р., коли радянським партійним керівництвом було взято курс на індустріалізацію, почали набирати силу не просто негативні, а вже деструктивні процеси в житті українського селянства. Глибока суспільно-політична та соціально-економічна прірва, до краю якої підійшла новостворена радянська держава внаслідок намагання у будь-який спосіб, навіть за допомогою карально-репресивних методів, побудувати «соціалістичне суспільство», загрожувала більшовикам швидкою втратою влади. Хаотично шукаючи виходи з край скрутного становища, вище партійне керівництво змушене було все ж розпочати діалог із тими соціальними верствами суспільства, які були наймасовішими, і від яким багато в чому залежало як соціальне напруження, так і соціальна стабільність. Такою чи не найчисельнішою соціальною верствою було, насамперед, селянство, яке цілком справедливо було вкрай не задоволене невідповідністю свого внеску в господарське життя як основного постачальника сільськогосподарської продукції і своїм реальним становищем у системі соціально-економічних відносин радянської держави.

Звідси випливало і соціальне незадоволення, і нова загроза не лише масових протестів, а й збройних протистоянь. Важливими для розуміння проблеми стали архівні матеріали партійних фондів, в яких ми знаходимо відображення реальних подій в українському селі 1920-х рр. Так, в доповідях місцевого керівництва в ЦК партії про роботу на селі неодноразово зазначалось, що «розбудову радянської влади приходилось здійснювати в вогнищі постійних повстань селянства проти рад». Партійні ідеологи сформуливали гасло щодо «найбільш можливого заспокоєння тилу». Цю тезу вони аргументували тим, що будівництво рад завершилось, проте мало суто формальний характер, бо нова влада не спиралась на ту соціальну базу, без якої закріплення радянської влади в Україні з її досить незначним і організаційно слабким міським пролетаріатом було неможливо. І цю базу було чітко сформовано: згідно з матеріалами доповідей в ЦК, це мала стати сільська біднота, організаційним шляхом відірвана від «підкорення куркульським прошаркам села» [1, арк. 131]. Адже, як видно зі згадуваних вище матеріалів доповідей про роботу на селі, залишене поза середовищем організаційного впливу зі сторони компартії українське село відповіло на соціалістичну конструкцію радянських органів ненавистю з сторони заможного селянства, недовірою з сторони середняка і повною байдужістю зі сторони бідноти [1, арк. 132].

Реальне налагодження діалогу з українським селянством давалось більшовикам досить важко, і причин цього ми вбачаємо декілька. Насамперед, їм важко було йти до конструктивного діалогу, оскільки більшість партійного керівництва вважало селянство «розсадником приватництва, капіталістичною небезпекою, яка була чужою і небезпечною для побудови нового соціалістичного ладу». Окрім того, як доцільно констатує в ґрунтовному дослідженні «Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928)» С. Кульчицький, «...члени державної партії звикли до екстремальних ситуацій громадянської війни, коли вони командували, не відповідаючи за наслідки. Мало не весь склад партії більшовиків не відповідав вимогам, що висувалися умовами мирного, нормального життя» [2, с. 220].

Проте реальна можливість втратити владні позиції штовхала нову владу шукати шляхів примирення. Більшовики, використовуючи найрізноманітніші спроби перетягти більшість селянства на свою сторону, використовували не лише економічні важелі впливу, але й намагались вирішити це питання ідеологічним, пропагандистським способом. Вони організували різного ґатунку збори, сходки, конференції, зокрема й безпартійні селянські конференції, де намагались займати позиції ведучих і лідерів, та пропагувати з трибун переваги нового ладу. Необхідно зазначити, що сучасні вітчизняні дослідники трактують більшовицьку ідею організації безпартійних селянських конференцій одним із способів імітації демократії зі сторони радянського режиму [3, с. 451].

Скликанням таких конференцій більшовицький режим прагнув реалізувати кілька вкрай важливих завдань. Насамперед, їх досить сильно турбував повстанський селянський рух, і тому більшовики конче хотіли послабити таким чином суспільно-політичне напруження. Також, що не менш важливо, радянському режиму вкрай необхідно було знати політичні настрої багатомільйонного українського селянства, його бачення ситуації на селі, щоб в подальшу використати отримані свідчення на свою користь. Вивчаючи динаміку суспільної свідомості українського селянства в роки непу, С. Дровозюк резонно вказував, що більшовики постійно і системно стежили за процесами, які мали місце в селянському соціумі, і акцентував увагу на тому, що моніторинг села був одним з елементів політичних

технологій, що мали б врешті-решт забезпечити остаточну перемогу комуністів, які збирали різнобічну інформацію про соціально-економічні процеси, настрої та політичну активність селянства [3, с. 445].

Зацікавленість більшовиків у вивченні настроїв українського села підтверджується статистичними даними щодо того, що лише протягом 1920 р. таких безпартійних селянських конференцій різного рівня було скликано 117 [4, с. 164]. Більшовиками було ініційовано основні теми конференцій, пов'язані з демонстрацією переваг саме радянської влади і її «ефективної політики» на селі з метою залучити селянські маси до радянського будівництва. З цією метою на зібрання приїжджали відповідальні номенклатурні особи, щоб надати ваги і значення конференціям, які були додатковими партійними трибунами. Партійна верхівка розсилала на місця постанови з вимогами скликати селянські конференції для масової агітаційної роботи серед селянства з метою посилення впливу партії на селі. Такі конференції рекомендувалось проводити в зимовий період. Це робилось з метою залучення до участі в конференціях якомога більше дорослого селянського населення, яке в інші пори року було «по зав'язку» зайняте власними господарськими справами. Аналіз розпорядчих партійних документів дає можливість констатувати серйозну направленість радянського режиму на активізацію впливу в селянському середовищі задля подолання відчуженості і несприйняття більшовицької політики зі сторони селян [5, с. 140].

Проте, як показала практика, вище партійне керівництво не зовсім розуміло селянську ментальність і вважало, що такими загальними зборами, промовами, обіцянками справа налагодження діалогу й буде вирішена.

Як доцільно зауважував Д. Красносілецький, для більшовицького режиму саме в ініціюванні таких селянських зібрань і крилась прихована небезпека, так як такі зібрання могли стати та й часто були місцем обговорення болісних для селян питань, шляхи вирішення яких ними далеко не завжди збігались з інтересами радянської влади. Тобто, безпартійні селянські конференції стали своєрідною ареною пасивної взаємодії селянства з більшовицьким режимом [6, с. 166]. На початку 1920-х рр. такі селянські конференції, в основному, мали суто протестний характер, викликаний продрозверсткою, політикою воєнного комунізму тощо.

Помилка більшовиків полягала в тому, що вони розглядали селянство як об'єкт політичного впливу. Однак селянство, і це одностайно стверджують сучасні вітчизняні дослідники, які вивчають життєдіяльність українського селянства загалом і непівського періоду зокрема, не було «безмовною, байдужою до своєї долі масою», що й продемонстрували реалії [3, с. 442]. Та й впровадження непу відродило зацікавленість селянина у праці на своїй землі, пожвавило його господарську ініціативу, сприяло економічному зміцненню селянських господарств і стимулювало бажання селянина бути не об'єктом, а суб'єктом суспільно-політичних та соціально-економічних процесів.

Більшовики думали, що зможуть контролювати соціальний склад учасників безпартійних селянських конференцій. Проте це було непросто і контролювати склад делегатів конференцій від селянства вони практично не мали змоги. Досить часто, всупереч сподіванням партпрацівників, селяни вибирали представниками шанованих і авторитетних господарів, якими досить часто були саме заможні селяни, які проявляли себе досить активно. В доповідних записках інструкторських обстежень радянських установ ми бачимо таку характеристику даної соціальної верстви зі сторони партійних органів: «кулацьке населення представляє єдиний оплот всякої контрреволюції. Воно тому й важче піддається впливу, так як більш сміливіше, відважніше і бойкіше, чим бідне селянство. Краще розуміє свої інтереси і використовує різні методи боротьби. Населення кулацьке дуже багате, тримає кращих породистих коней, має надлишки корму та іншої продукції» [7, арк. 109].

Об'єктивною є характеристика заможників, дана В. Лазуренком, який називає їх самодостатньою соціальною верствою, яка мала неабиякий авторитет у громаді, добившись шанобливого ставлення оточуючих не пустими закликами, а реальними економічними досягненнями [8, с. 163].

Заможне селянство досить переконливо вміло аргументувати. В багатьох випадках воно схилило на свій бік громадську думку односельчан не лише виваженими виступами на зібраннях, а й прикладом власного господарювання, міцністю економічного становища, яке наочно свідчило про правильність і обґрунтованість висловлюваних ними думок, закликів і пропозицій [8, с. 167].

Більшовики відстежували реальні настрої українського селянства, тому за результатами роботи селянських конференцій різного рівня складались закриті огляди, матеріали яких сьогодні стали доступними для аналізу і в яких постійно зустрічаються дані, які з упевненістю дозволяють говорити про реальну силу і авторитет сільських господарів, їх активну суспільно-політичну позицію.

Місцеві органи радянської влади змушені були реагувати на такі настрої селянства, оскільки це була масовість і одностайність селянства в їх спротиві швидкому підвищенню і жорсткості фіскальної

політики. Цікаво, що саме з цього періоду в партійних директивах починає загострюватись питання визначення соціального стану селянства. Владні структури спробували вчергове, як і в роки військового комунізму, розколоти селянство на заможних і незаможних. З цією метою в соціальній стратиграфії були введені наступні категорії: заможні, вище середні, середні, нижче середні, бідні, сільські пролетарі. Така широка стратиграфія, попри зовнішню об'єктивність, мала на меті через введення різних податкових ставок розсварити селянство.

Штучно насажені механізми розсварювання селян давались взнаки. І це ми бачимо не лише з матеріалів спеціальних доповідей про характерні моменти в суспільно-політичних настроях селянства, а й з матеріалів центральної періодичної преси, листів читачів до редакцій тощо.

З них видно, що заможні верстви населення були незадоволені політикою радянської влади щодо бідноти: «Ледачі – не хочуть своїх снопів молотить (бо холодно), а топлять ними. А далі йде до своєї кооперації і кричить: дайте мені муки, бо я голодний сиджу»; «Ось за це трудові селяни (середняки) і невдоволені. Кажуть, що таким хоч помагай, хоч не помагай, то з них господарів не буде. А таким радянська влада допомагає, а трудовий люд вважають за куркулів і ворогів і душать податками, а ледачих скидають на трудових і т.д. Налаштоване трудове селянство не так, щоб знищити радянську владу, а так, щоб радянська влада визнала свої помилки. Щоб трудових середняків не вважали куркулями, а ледарів змушували працювати» [9, арк. 23–24].

Серед матеріалів звітів за результатами проведення селянських конференцій є й інші дані, які ілюструють реальне ставлення населення до політики радянської влади. І на сільських зібраннях, і в дописах до періодичних видань промовисто висловлювались заможні селяни: «держава сама дає селянину установку, щоб він не робив, коли вона вдень і вночі галасує: допоможемо бідноті. І біднота це все бере до уваги. Навіщо, мовляв, нам трудитись коло тієї землі: розбагатієш, то і у мене заберуть хліб, накладуть великі податки та ще й куркулем назвуть»; «держава гірше поводить з заможниками, як зі злодіями, що чуже беруть. І за що? Лише за те, що ми тримаємо державу на своїх плечах і там бідкуючі заможні раптом кинуть працювати. А навіщо? Хіба у заможного два роти? Всякий розумний господар краще годує того коня, що більше везе»; «Товариш Ленін глибоко помилявся. Він знаходив людське щастя в колективі, артїлі, комуні тощо. Але саме селянство тут не знаходить ніякого щастя, бо якої ще треба комуни як батько зі своїми синами» [9, арк. 35–36].

Як доцільно зауважує В. Мотуз, повсякденна практична свідомість носія селянської культури, яка ґрунтувалась на здоровому прагматизмі, була не здатна усвідомити те, що головним завданням нової влади було посіяти розбрат у селянському середовищі, зламати єдність селян, зробивши сусідів ворогами [5, с. 139].

Таке соціальне протистояння було вигідним радянській владі. Проте, не зважаючи на втручання останньої в селянський соціум, селяни активно поринули в нові можливості, які були пов'язані з успіхами нової економічної політики та викликаним нею господарським зміцненням достатньо широких верств селянства

На середину 1920-х років, коли перший період непу сприяв лібералізації суспільно-політичних та соціально-економічних відносин в українському селі, протестний характер селянських безпартійних конференцій відійшов на другий план. Проте процес «закручування гайок» щодо селянства, яке почало «випадати» з-під контролю радянського режиму, знову активізував зростання соціально-політичної активності селян.

Цьому є логічне пояснення. Успіхи в зерновиробництві як основна стаття доходів селянських господарств сприяли їх економічному зміцненню, але водночас з поліпшенням селянського економічного становища радянська влада посилювала і фінансовий тиск на них, причому в розрізі форсування індустріалізації з 1925 р. Цей економічно не обґрунтований тиск почав набувати вочевидь викривлених форм.

І вже достатньо організоване в мережі сільськогосподарської кооперації селянство, пройшовши школу громадської співпраці в її рамках, почало логічно піднімати питання: чому влада, яка декларувала себе як робітничо-селянська, в своїй повсякденній фінансово-податковій політиці займається очевидним визиском селян. Ця ідея завдяки чіткому структуруванню кооперації від центральних ланок до окремого господаря, налагодженню розгалуженого апарату активних діячів кооперації, членів правління, ревізійних комісій, інструкторів, агрономів, через кооперативну пресу завдяки наявності власного видавництва швидко дійшла до свідомості широких селянських верств. Після завершення польових робіт 1926 р. в Україні розпочинається широкий громадський рух за скликання безпартійних селянських конференцій. В середовищі економічно зміцнілого завдяки зусиллям сільськогосподарської кооперації, а не радянської влади селянства зростають і поступово міцніють думки відносно того, що потрібно захищати свої права в умовах все наростаючого жорсткого економічного визиску зі сторони держави.

Настрої селянства знову набували протестного характеру. І це цілком зрозуміло. Адже, будучи основним виробником сільськогосподарської продукції, селянство сильно потерпало насамперед від цінової та фіскальної владної політики. На зібраннях селяни все частіше обурювались тим, що селянська праця знецінена: «Раніше за пуд пшениці можна було купити собі сорочку, а тепер і два пуда не хватає, за чоботи потрібно віддати 25 пудів» [10, арк. 2].

В матеріалах доповідей за результатами конференцій 1926 р. міститься інформація й щодо того, що більшовики повсюди фіксували факти масового незадоволення: «Невдоволення в зв'язку з розходженням цін на промислові товари і сільськогосподарські продукти внаслідок зниження хлібних цін ще більше загострилось. Майже все селянство висловлює невдоволення таким становищем, а особливо куркулі і заможні елементи села, які мають значні запаси зерна ще з минулого року» [10, арк. 2].

В інформаційних довідках до керівництва партпрацівники фіксували й негативну для влади агітацію на різних сходках, яку проводили впливові господарі серед селянства щодо невдоволення ставками сільськогосподарського податку. В інформаційних довідках за осінь 1926 р. ми зустрічаємо багато підтверджень цьому: «В с. Олексіївка (Сталінська округа) один куркуль провадив таку агітацію: Ленін казав, що треба дати селянинові, а вони нам нічого не дали й ще більше оподатковують селян. Якщо влада так з нами, селянами, поводитись, то сьогодні ми повинні віддати окладні листи» (на зібранні після його виступу віддало окладні листи 183 осіб) [11, арк. 76]; «В Зінов'єві куркулі активно виступають проти податку. На засіданні однієї сільради при обговоренні податку 2 члени сільради, середняк і куркуль, висловлювались проти податку й їх промови були контрреволюційними» [11, арк. 77].

Висловлювання були й доволі радикального порядку: «Нам, селянам, так далі жити неможливо. Нашу селянську працю ставлять у ніщо. Життя дороге, немає порядку» [12, с. 241]; «Податок качають безпошадно, грошей немає, беруть коней, коней немає – беруть корів і що не попаде. Арештовують, жити неможливо. В листах пишуть, що «залишилися голі й босі» [13, с. 173].

Невдоволення селянства набувало не лише соціально-економічного, але й політичного забарвлення. 1925–1926 рр. в середовищі економічно міцного селянства та в значній мірі і середньої верстви селянства все активніше починає обговорюватись ідея доцільності створення в Україні суто селянських громадських організацій – селянських спілок.

Селянство було добре знайоме з практикою діяльності таких осередків під час революції 1905–1907 рр. та на перших етапах української революції 1917–1921 рр. Бажання створення своїх селянських організацій у вигляді селянських спілок, вимога поставити в привілейоване становище хорошого господаря висловлювалась досить часто і майже повсюдно [14, с. 87].

Перші розмови про селянську спілку було зафіксовано в травні 1925 р. під час перевиборчої кампанії Рад. Проте тоді таких випадків було зафіксовано всього три, і до 1926 р. вони не мали широкого розповсюдження. За перші півроку 1926 р. поширення цих ідей набрало масовості, особливо в перевиборчу кампанію Рад і на безпартійних селянських конференціях. Активізації селянства сприяло введення в дію нових, ще більш жорстких ставок оподаткування. В цілому за 1926 р. було задокументовано 100 випадків проведення агітації за організацію селянських спілок. Найбільш активними були округи з переважаючою часткою заможних господарів [15, арк. 1]. Більшовиків дуже непокоїла все зростаюча соціально-політична активність українського селянства, і вони ще більше починають нав'язувати думку щодо того, що винними в неспокійній ситуації на селі є заможники, які вносять розлад в намагання влади покращити становище пересічного селянина. «Повсюдно куркулі підпоюють бідноту, підбурюючи її проти податку і агітуючи за селянську спілку» [11, арк. 77].

Ключовим моментом в ідеї створення селянських спілок стає консолідація селянства з метою підняття авторитету селянства як масової важливої соціальної верстви. Селяни на зібраннях часто в промовах робили акцент саме на тому, що створення власної селянської організації сприятиме зміцненню як суспільно-політичного, так і соціально-економічного становище селянських мас: «У хліборобів організації та спайки немає, від того й живуть хлібороби погано»; «Ми, селяни, дурні, тільки хлопаємо вухами, і до тих пір поки не буде у нас союзу хліборобів – на нас будуть їздити, будуть забирати за безцінь хліб та обдирати нас за товар» [16, с. 87].

На безпартійних селянських конференціях все частішими і критичнішими ставали виступи делегатів щодо питань впорядкування роботи владних структур, повноважень партії, місця селянства в управлінні державою тощо. В ряді округ на більшості селянських конференцій делегати дорікали партії, що вона править державою без участі безпартійних, не виконує заповітів В. Леніна [17, с. 111].

Сумарно найчастіші вимоги в процесі агітації за селянські спілки зводились до наступного: спілки повинні бути об'єднувальним центром для хліборобів з метою захисту їхніх політичних і економічних

інтересів; селянство має бути більш чисельно представлене в центральних і місцевих урядових органах, і уряд має бути не робітничо-селянський, а селянсько-робітничий; селянські спілки мають брати участь у регулюванні цін на промислові і сільськогосподарські товари і встановленні розмірів заробітної плати робітників і службовців. Також в їх підпорядкуванні повинна бути земля і ліси, спілки ж мали б регулювати й умови праці в сільському господарстві. В площині питань, які стосувались сфери діяльності селянської спілки, було й вирішення ключових моментів, пов'язаних з обмеженням втручання державних установ в справу сільськогосподарського експорту та оподаткування селянських господарств [18, с. 787]. Радянські спецслужби постійно зондували характер вимог селянства і розподіляли їх наступним чином: виступи, що містять явно політичні вимоги, склали 23 відсотки від загального числа агітаційних виступів за створення селянської спілки, вимоги організації селянської спілки за зразком робітничих профспілок – 21 відсоток виступів, вимоги щодо регулювання цін – 25 відсотків та інші вимоги – 31 відсоток [18, с. 561].

На конференціях все частіше лунали висловлювання про введення соціального страхування селян; рівність представництва селян та робітників в радянських органах влади; вибори рад без комуністів тощо. Проте основним був акцент саме на нагальності створення селянської спілки як реального виразника інтересів багатомільйонного українського селянства [17, с. 112]. Як доцільно зауважують автори ґрунтовної монографії «Суспільно-політична активність селянства УСРР в роки непу», безпартійні селянські конференції стали справжнім шоком для тогочасного державно-партійного керівництва [17, с. 112]. Якщо акумулювати думки більшості українських селян, то вони в ідеї створення селянської спілки вбачали свого захисника: «Якщо ми будемо мати власний селянський союз, то цей союз захищав би наші ціни на хліб» [12, с. 251].

Соціальний склад селян, які виступали за створення селянської спілки, був доволі строкатим. У матеріалах спеціальних органів державної безпеки констатовалось, що агітаторами були як «явно антирадянські елементи» (мова йшла в тому числі і про «кулаків»), так і середняки, і навіть бідняки. За статистичними даними спец органів, із загальної маси виступів за створення селянської спілки селянство складало 80 відсотків, 40 відсотків з яких – це куркулі й заможні, близько 30 відсотків – середняки й 10 відсотків – бідняки [18, с. 787].

Кількість агітаційних виступів постійно зростала. Так, лише з 1926 р. по 1927 р. було зафіксовано зростання в 1,5 рази. Майже половину цих виступів було зафіксовано саме під час різних зібрань та конференцій [18, с. 1026]. Більшовицька пропаганда повсемісно трактувала спроби створення селянської спілки виключно як «оживлення ворожої ідеології» [3, с. 451].

Характерною рисою руху за створення селянської спілки було те, що він фактично далі агітації не йшов [12, с. 254]. Це засвідчували і матеріали радянських спецслужб, в доповідних записках яких зазначалось, що агітація за селянські спілки на селі ще не дала жодного самостійного виникнення в селі осередків селянської спілки в їх чистому вигляді. В той же час відзначалась загальна тенденція щодо тяжіння агітації в бік все наростаючої організованості, бо навколо агітаторів гуртувались ті, хто розділяв погляди щодо необхідності і важливості створення селянської спілки. Почастішали й випадки розповсюдження агітаційних листівок [18, с. 789].

Використовуючи розгалужений інформаторський апарат всіх державних відомств, режим не допускав реальних кроків до дійсного утворення цих організацій. Вдавались насамперед до превентивно каральних методів. Ліквідовувались так звані «кулацькі» угруповання, в яких нібито велась антирадянська пропаганда, під приводом того, що такі угруповання під авторитетним керівництвом і при затяжному існуванні легко можуть перетворитись на первинні осередки селянської спілки [18, с. 789].

Посилювали також жорсткий економічний тиск на українське селянство. Окрім того, партійні ідеологи постійно робили все можливе, щоб змінити суспільну думку до сприймання заможного селянства, представники якого насправді були основними ініціаторами захисту селянами власних інтересів, як ворожого елемента, який підлягав ліквідації [12, с. 252]. Та й постійне проведення політики розшарування селянства, яка базувалась на протиставленні різних соціально-майнових прошарків українських селян один проти одного, давалось взнаки.

Загалом активна участь українського селянства в безпартійних селянських конференціях у другій половині 20-х рр. ХХ ст., їх бажання щодо створення власної спілки як захисника інтересів було викликом радянському режиму. Проте, на жаль, у цьому протистоянні селянство не отримало перемоги, і в найближчі роки відчуло на собі всю жорстокість тоталітарного режиму, як то колективізація, надзвичайно жорстка податкова політика тощо.

Література:

1. Доповідь про роботу на селі (3.01.1920–27.12.1920). *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України)*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 355. 150 арк.
2. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). Київ : Основи, 1996. 396 с.
3. Дровозюк С. Динаміка суспільної свідомості українського селянства в умовах НЕПу: історіографія проблеми. *Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки*. Київ, 2005. Вип. 14. С. 442–465.
4. Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.). Київ, 2000. 208 с.
5. Мотуз В. К. Суспільно-політична складова трансформації традиційного устрою життя українського села протягом 1919–1929 рр. *ЛЮГОС. Мистецтво наукової думки*. 2020. Вип. 9 (січень). С. 136–143.
6. Красносілецький Д. Діяльність безпартійних селянських конференцій в УСРР у першій половині 1920-х років. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 165–172.
7. Доклад інструкторського обстеження радянських установ Запорізької і Донецької губерній (14.02.1921–23.12.1921). *ЦДАГО України*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 617. 133 арк.
8. Лазуренко В. М. Українське фермерство: злет і падіння. (1921–1929 рр.). Черкаси : Черкаськ. держ. технолог. ун-т, 2013. 474 с.
9. Листи до редакції «Радянське село» (10.01.1929–29.12.1929). *ЦДАГО України*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2928. 76 арк.
10. Спеціальна доповідь про характерні моменти в політичних настроях селянства УСРР (1.09–15.12.1926 р.). *ЦДАГО України*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2316. 195 арк.
11. Інформаційне зведення від 20 вересня 1926 р. *ЦДАГО України*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2336 (12.02–20.11.1926 р.). 106 арк.
12. Капустян Г. Т. Дві «правди» або українське село в двадцять роки двадцятого століття. Кременчук, 2003. 324 с.
13. Морозов А. Г. Сільськогосподарський кредит в добу непу (1921–1929). Черкаси. 2020. 447 с.
14. Капустян Г. Т. Суспільно-політична активність селянства (1924–1925 рр.). *Український історичний журнал*. 1985. № 10. С. 87–92.
15. Спеціальна доповідь про селянські спілки в Україні (3.09.1926). *ЦДАГО України*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2317. 24 арк.
16. Абразумова О. М. Кристалізація інтересів селянства в ідеї створення селянського союзу (1924–1926 рр.). *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки*. 2010. Вип. 192, ч. 1. С. 84–89.
17. Абразумова О. М., Корновенко С. В. Суспільно-політична активність селянства УСРР у роки непу : монографія. Черкаси : Черкаськ. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2017. 190 с.
18. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918–1939. Документы и материалы. В 4-х т. Т. 2. 1923–1929 / под ред. А. Береловича, В. Данилова. Москва : «Российская политическая энциклопедия», 2000. 1168 с.